

Wpływ kultury na wychowanie społeczne w procesie socjalizacji

Dr Adam Koperek – SWSPiZ w Łodzi

Ur. w 1959 r., doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii na podstawie rozprawy doktorskiej pt. „Wychowanie prospołeczne jako warunek uczestnictwa obywateli w życiu publicznym” obronionej na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w roku 2007. Magisterium z politologii na Wydziale NHiS UKSW w Warszawie w roku 1999. Magisterium z teologii w PWT w Warszawie w roku 1993. Świadectwo dojrzałości w 1981 r. Adiunkt w SWSPiZ w Łodzi. Opublikował 3 książki: *Zaangażowanie społeczne obywateli, Człowiek -Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli, Wychowanie do pojednania* i ok. 30 artykułów naukowych. Uczestniczył także w licznych sympozjach i konferencjach naukowych, krajowych i zagranicznych.

Pierwszym mechanizmem wpływu kultury na wychowanie społeczne jest proces socjalizacji. Pojęcie socjalizacji wprowadził do nauk społecznych F. Giddings w 1897 roku. Określił on wówczas to pojęcie jako rozwój społecznej natury lub charakteru, to jest społecznego stanu psychiki u osób, które znajdują się we wzajemnych związkach. Na dobre jednak termin ten zaczęto stosować w socjologii, psychologii społecznej i antropologii kulturowej na przełomie lat 30. i 40. XX wieku. W roku 1947 posłużyli się tym terminem W. P. Ogburn i W. F. Nimkoff w podręczniku socjologii, traktując socjalizację jako proces, dzięki któremu jednostka przez uczestnictwo w grupie rodzinnej, grupach rówieśniczych czy społeczności lokalnej staje się osobą¹.

1. SOCJALIZACJA PROCESEM TWORZENIA SPOŁECZNO-KULTUROWYCH WZORCÓW ZACHOWAŃ

M. Filipiak uznaje, iż w najogólniejszym rozumieniu socjalizacja obejmuje

procesy internalizacji, to jest nabywania czy przyjmowania przez jednostkę wartości i norm z nich wynikających, następnie procesy uczenia się i tworzenia wzorców zachowań, a wśród nich wzorców ról społecznych. Według M. Filipiaka procesy socjalizacji jednostki zachodzą w drodze spontanicznego naśladowania, identyfikacji wychowania czy też świadomych osobistych decyzji samowychowawczych, dokonują się zaś dzięki interakcji z innymi ludźmi, to jest w wyniku wzajemnych działań między jednostkami jako podmiotami życia społecznego (dziecko-matka, uczeń-nauczyciel, pacjent-lekarz, kolega-kolega). Zdaniem M. Filipiaka w tak rozumianej socjalizacji łatwo wyodrębnić dwa „obszary”: proces zachodzący w jednostkach oraz arsenał środków pochodzenia społecznego ów proces stymulujących. W związku z tym koncepcje socjalizacji można podzielić najogólniej na dwie grupy. Pierwsza trak-

¹ M. Filipiak, *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000, s. 89-90; cf. S. Kowalik, *Szkic o koncepcjach socjalizacji*, [w:] J. Brzeziński i L. Witkowski (red.), *Edukacja wobec zmiany społecznej*, Poznań-Toruń 1994, s. 277-291; cf. W. P. Ogburn, W. F. Nimkoff, *Handbook of Sociology*, London 1947 (1964, wyd. 5), s. 83.

tuje socjalizację jako proces dziejący się w jednostkach, druga zaś jako proces istniejący i działający wokół jednostki. Definicje mieszczące się w pierwszej grupie określają socjalizację jako proces zmian zachodzących w jednostkach w wyniku ich interakcji ze światem ludzkim. Powołując się na Jana Szczepańskiego można stwierdzić, iż przez socjalizację rozumie się ogół procesów nabywania pod wpływem otoczenia społecznego dyspozycji psychicznych czyniących jednostkę zdolną do życia w społeczeństwie cywilizowanym. Socjalizacja kształtuje osobowość człowieka i przystosowuje go do życia w zbiorowości, umożliwia porozumiewanie się i inteligentne działanie w jej ramach, uczy, jak się zachowywać, by osiągnąć cele życiowe. W innym miejscu J. Szczepański rozwija swoją definicję stwierdzając, że proces socjalizacji polega na zdobyciu potrzebnych umiejętności, sprawności i wiedzy koniecznej do zajęcia odpowiedniego miejsca w strukturze ekonomiczno-zawodowej społeczeństwa, na zdobyciu wiedzy o organizacji społeczeństwa, grup, instytucji i zachodzących w nich procesach, zwłaszcza tych, w których młody człowiek będzie miał uczestniczyć, na przyswojeniu sobie wzorów postępowania, reguł działania i wzorów moralnych obowiązujących w tych grupach, na przyswojeniu zasad i idei kierowniczych określających hierarchię wartości i celów życiowych, według których trzeba orientować swoje czynności w życiu, na przyswojeniu poglądów na istotę przyrody i świata oraz stosunku do sfery przeżyć trans-

cidentalnych, filozoficznych czy religijnych. Inny z kolei autor, O. Lipkowski, określa socjalizację jako proces uczenia się przez dziecko form przystosowania społecznego w środowisku społecznym w trakcie swego rozwoju. M. Filipiak odwołuje się również do analiz koncepcji socjalizacji według St. Lisa, który wyróżnia w całości procesu socjalizacji trzy płaszczyzny funkcjonowania człowieka: poznawczą, wartościującą, prakseologiczną oraz sprzężone z nimi emocje. Podstawową rolę w procesie socjalizacji odgrywa poznawanie otoczenia - ludzi, zwierząt, rzeczy. Znajomość świata zewnętrznego umożliwia odkrywanie samego siebie. Procesowi poznania towarzyszy prawie równolegle kształtowanie się umiejętności ich oceniania. Kształtuje się znajomość zasad, reguł i norm (również moralnych), w jakich jednostka żyje i rozwija się. Z obu wymienionymi procesami rozwojowymi nierozłącznie splecione jest działanie. Postawa bierna nie sprzyja prawidłowej socjalizacji jednostki. Tylko dzięki działaniu i w trakcie działania, poznawanie siebie i otoczenia przebiega prawidłowo. Całemu procesowi socjalizacji towarzyszą emocje, zarówno mobilizujące, jak i zniechęcające do działania. Uczucia negatywne i pozytywne są nieodłącznym elementem tego zjawiska. Zdobyta wiedza, umiejętność oceniania oraz aktywna postawa sprawiają, że jednostka może funkcjonować w środowisku w sposób społecznie akceptowany i wpływać na to środowisko, a równocześnie dzięki interakcjom z otoczeniem przekształcać się, co prowadzi do rozwoju jej osobowości².

² M. Filipiak, *Socjologia kultury...*, op. cit., s. 89-91; cf. J. Szczepański, *Młodzież we współczesnym świecie*, „Nowa Szkoła” 9 (1958), s. 15; cf. idem, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 94, 96. cf. O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, Warszawa 1976, s. 15; cf. S. Lis, *Proces socjalizacji dziecka w środowisku pozarodzinym*, Warszawa 1992, s. 25.

W swoich rozważaniach M. Filipiak analizuje także definicje socjalizacji w ujęciu autorów zagranicznych. Według niego autorzy próbują często w definicjach określić bardziej szczegółowo ów proces przystosowania społecznego, to jest nabywania dyspozycji umożliwiających jednostce funkcjonowanie w ramach danego społeczeństwa czy grupy społecznej. Odnosząc się do C. Kluckholna i H. A. Murray'a należy stwierdzić, iż proces socjalizacji polega na tym, że jednostka staje się zdolna do nawiązywania zadowalających stosunków interpersonalnych w obrębie legalnego i konwencjonalnego modelu społeczeństwa. Z kolei F. Elkin i G. Handel stwierdzają, iż, socjalizacja jest procesem, w którym dana osoba przyśwaja normy obowiązujące w danym społeczeństwie lub grupie społecznej, dzięki czemu może ona funkcjonować w ramach tego społeczeństwa lub grupy społecznej. Z kolei M. Przetacznikowa nazywa socjalizacją proces takich zmian dokonujących się w jednostce, które uzdalniają ją do przechodzenia od czynności indywidualnych do bezkonfliktowego uczestnictwa w działaniach zespołowych. Natomiast według W. I. Thomasa socjalizacja jest przede wszystkim procesem rozwijania przez jednostkę zdolności do świadomej adaptacji. Rezultatem tego procesu są nie tyle nawyki, ile uświadamiane przez jednostkę schematy sytuacji, umożliwiające postępowanie zgodne z przyjętymi w danym społeczeństwie reguła-

mi. Świadomość odgrywa w tym procesie znaczną rolę, gdyż jednostka sama interpretuje sytuacje i wybiera odpowiednie wyjście. W podobnym znaczeniu terminu socjalizacja używał P. H. Allport. Jego zdaniem w celu adaptacji do cywilizowanego społeczeństwa, człowiek musi być nie tylko wrażliwy na społeczne obiekty dookoła niego, ale także powinien rozwijać stale sposoby reakcji, które są zgodne z potrzebami życia grupowego. Stwierdza, że taki rozwój może być nazwany socjalizacją jednostki polegającą na modyfikacji pierwotnych i zupełnie przemożnych odruchów przez instrukcje otrzymane z otoczenia społecznego. Badacze i znawcy problematyki socjalizacji według koncepcji Allporta stwierdzają, iż proces socjalizacji polega na rozwoju wzorów nawykowych reakcji możliwych do zaakceptowania w społeczeństwie, w którym żyje określona jednostka. Ich zdaniem uczenie się takich nawyków lub powiązań pomiędzy hasłem a reakcją wymaga obecności pewnej rodzaju procesu motywacyjnego oraz występowania jakiejś nagrody³.

Podążając tokiem analiz M. Filipiaka zauważa się, iż socjalizację definiuje się także przy pomocy pojęcia roli społecznej. Socjalizacja jest wówczas traktowana jako przygotowanie do pełnienia ról społecznych. W tej koncepcji jednym z najważniejszych czynników socjalizacji jest, według F. F. Powersa, rozwijanie ról społecznych, a w przebiegu proces socjalizacji, należy ustalić, jakie są role

³ M. Filipiak, *Sociologia kultury...*, op. cit., s. 91-92; cf. C. Kluckholn, H. Murray, *Personality in Nature. Society and Culture*, New York 1949, s. 25; cf. P. H. Allport, *Social Psychology*, New York 1924, s. 123; cf. J. Kupczyk, *Procesy socjalizacji dzieci ojców wielokrotnie pozbawianych wolności*, Poznań 1989, s. 7; cf. F. Elkin, G. Handel, *The Child and Society. The Process of Socialization*, New York 1972, s. 4; cf. M. Przetacznikowa, *Rozwój struktury mechanizmów regulacyjnych czynności ludzkich*, „Psychologia Wychowawcza” 1971, nr 2, s. 138; cf. D. Możdżeńska-Mrozek, *Problemy socjalizacji dorosłych. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa 1988, s. 19.

społeczne danego osobnika, jakie wynikają z nich zadania oraz czy są one właściwie wykorzystane. O zachodzeniu socjalizacji świadczy pojęcie zadań wyznaczonych przez rolę społeczną i sprawne ich realizowanie.

2. SOCJALIZACJA I AKULTURACJA

Inni autorzy definiują socjalizację jako proces zmierzający do ukształtowania społecznych wymiarów osobowości społecznej człowieka. I tak na przykład W. P. Ogburn i W. F. Nimkoff uważają, iż proces, w toku którego jednostka przekształca się w osobę, socjologowie nazywają socjalizacją. Z kolei K. Przecławski uważa socjalizację za proces zmian zachodzących w jednostce pod wpływem środowiska społeczno-kulturowego, polegający na rozwoju osobowości w kierunku społecznie pożądanym. Natomiast T. S. Frąckowiak określa socjalizację jako proces nabywania osobowości społecznej zachodzący poprzez równoczesne podleganie wychowanka systemowi oddziaływań instytucji oświatowo-wychowawczych, kulturalnych, zakładów pracy itp. oraz wpływowi grup i jednostek funkcjonujących w oparciu o zasady postępowania, wzory, normy i wartości mniej lub bardziej zgodne z interesem społeczeństwa globalnego. Jeszcze inni autorzy utożsamiają socjalizację z akulturacją. Zdaniem B. Olszewskiej-Dyoniz-

ziak akulturacją można nazwać procesy zmiany kulturowej, jakie dokonują się w wyniku długotrwałych, ciągłych i bezpośrednich (*face to face*) kontaktów pomiędzy dwiema grupami czy społeczeństwami o odmiennych kulturach. Jej zdaniem współcześnie przez akulturację rozumie się wszelkie procesy zmian spowodowanych międzykulturowym przepływem treści kulturowych. Mogą to więc być również zmiany wypływające z kontaktów pośrednich (telewizja, radio, poczty, telefony etc.). W odróżnieniu od „akulturacji”, którą rozumie się ogólnie jako przystosowanie się do kultury obcej, używa się terminu „kulturalizacja” w znaczeniu wprowadzania w kulturę narodową przez tradycję rodzinną, środowisko i specjalne instytucje oświatowe. O socjalizacji jako o „wchodzeniu w kulturę” mówi F. Znaniecki, przez co rozumie poznawanie i przyjmowanie przez jednostkę tradycji i wzorów kulturowych wyznaczających sposób jej zachowania się. S. Baley mówi o socjalizacji jako o „kulturalizacji”, czyli wrastaniu dziecka w kulturę danego społeczeństwa. D. H. Wrong określa socjalizację jako przekazanie kultury, konkretnej kultury tego społeczeństwa, do którego jednostka wkracza poprzez urodzenie. Zamienne traktowanie terminów „socjalizacja” i „akulturacja” spotyka się najczęściej wśród antropologów kultury⁴.

⁴ M. Filipiak, *Socjologia kultury...*, op. cit., s. 92-93; cf. F. F. Powers, *Rozwój społeczny*, [w:] Ch, E. Skinner (red.), *Psychologia wychowawcza*, Warszawa 1971, s. 185-186; Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 15; W. P. Ogburn, W. F. Nimkoff, *Handbook of Sociology*, op. cit., s. 83; K. Przecławski, *Instytucje wychowania w wielkim mieście. Wybrane problemy socjologii wychowania*, Warszawa 1971, s. 14; T. S. Frąckowiak, *Uspołecznienie młodzieży poprzez studia wyższe*, Poznań 1980, s. 5; B. Olszewska-Dyoniziak, *Człowiek-kultura-osobowość*, Kraków 1991, s. 263; F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Warszawa 1973; S. Baley, *Wprowadzenie do psychologii społecznej*, Warszawa 1959; D. H. Wrong, *Przesocjalizowana koncepcja człowieka w socjologii współczesnej*, [w:] Kryzys i schizma. Antyscjentystyczne tendencje w socjologii współczesnej, t. I, Warszawa 1984, s. 68; cf. S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1974, s. 297.

W omówionej powyżej pierwszej grupie autorów traktujących socjalizację jako proces dziejący się w jednostce, można wyróżnić dwa nurty: osobowościowy i kulturowy. S. Kowalski łączy te dwa nurty rozumienia socjalizacji stwierdzając, że wchodzenie jednostki w kulturę i kształtowanie się jej osobowości społecznej to dwa aspekty tego samego procesu. Druga grupa koncepcji socjalizacji rozumie ją jako proces mający swoje źródło poza jednostką. Z definicji tych wynika, że socjalizacja jest to przede wszystkim proces oddziaływania grupy (w tym także środowiska społecznego i kulturowego) na jednostkę ludzką. Drugi aspekt socjalizacji akcentuje J. Szczepański uważając, że socjalizacja to ta część całkowitego wpływu środowiska, która wprowadza jednostkę do udziału w życiu społecznym, uczy ją zachowania kultury, czyni ją zdolną do utrzymania i wykonania określonych ról społecznych. W innym miejscu J. Szczepański socjalizacją nazywa całość tych wpływów środowiska społecznego i kulturowego, które spontanicznie uczą jednostkę przystosowania się do struktur grup, do obyczajów i zwyczajów, do wzorów postępowania - tak, by mogła zaspokoić swoje potrzeby i współżyć z ludźmi.

W. Łukaszewski mówiąc o szansach rozwoju osobowości uważa, że socjalizacja jest zbiorem zabiegów zmierzających do ukształtowania jednostki, zgodnie z wymaganiami grupy społecznej. Zabiegi socjalizacyjne przekształcają człowieka - organizm w człowieka - istotę społeczną, następnie zaś podtrzymują lub modyfikują społeczne funkcjonowanie człowieka. Druga gru-

pa koncepcji socjalizacji, w modelu deterministycznym zakłada, że nic nie może pojawić się w psychice jednostki, co wcześniej nie byłoby zawarte w czynnikach zewnętrznych, a w modelu funkcjonalistycznym uznaje, iż warunki zewnętrzne nie wymuszają określonego przebiegu socjalizacji na zasadzie przyczynowo-skutkowej. Stawiają człowiekowi określone wymagania, ale bezpośrednim decydentem dokonującym wyboru konkretnego postępowania jest sam człowiek. On określa to, czy będzie chciał i w jakim stopniu będzie chciał sprostać istniejącemu zapotrzebowaniu środowiska społeczno-kulturowego. W tym drugim modelu zwraca się uwagę na to, że w procesie socjalizacji dużą rolę odgrywa własna aktywność człowieka. Człowiek nie jest skazany na los wyznaczony mu przez otoczenie społeczne. Środowisko zewnętrzne jest pewnego rodzaju szansą, którą jednostka może wykorzystać dla własnego rozwoju, albo ją zaprzepaścić. Należy wyraźnie podkreślić, że mówiliśmy dotąd o dwóch grupach koncepcji socjalizacji, a nie o dwóch rodzajach samej socjalizacji. Socjalizacja jest jednym procesem, który zachodzi wtedy, gdy istnieje relacja pomiędzy jednostką a środowiskiem społecznym. Analizując ten proces można jedynie bardziej podkreślać zmiany zachodzące w jednostkach (grupa I), bądź wpływy środowiska zewnętrznego powodujące te zmiany (grupa II). Jedność procesu socjalizacji usiłuje oddać definicja P. Mussena mówiąca, iż socjalizacja jest to proces, dzięki któremu jednostka zyskuje formy zachowań, wierzeń, standardów

i motywów cenionych przez grupę kulturową i rodzinną, do jakiej należy i które są dla niej charakterystyczne⁵.

STRESZCZENIE

Pierwszym mechanizmem wpływu kultury na wychowanie społeczne jest proces socjalizacji. Pojęcie socjalizacji wprowadził do nauk społecznych F. Giddings w 1897 roku. Określił on wówczas to pojęcie jako rozwój społecznej natury lub charakteru, to jest społecznego stanu psychiki u osób, które znajdują się we wzajemnych związkach. Na dobre jednak termin ten zaczęto stosować w socjologii, psychologii społecznej i antropologii kulturowej na przełomie lat 30. i 40. XX wieku. W roku 1947 posłużyli się tym terminem W. P. Ogburn i W. F. Nimkoff w podręczniku socjologii, traktując socjalizację jako proces, dzięki któremu jednostka przez uczestnictwo w grupie rodzinnej, grupach rówieśniczych czy społeczności lokalnej staje się osobą. Przeanalizowany w artykule problem wpływu kultury na wychowanie społeczne w procesie socjalizacji jest przedstawiony w kontekście następujących zagadnień: 1. Socjalizacja procesem tworzenia społeczno-kultu-

rowych wzorców zachowań; 2. Socjalizacja i akulturacja.

SUMMARY

Impact of culture on social education in the process of socialization

The first mechanism of the impact of culture on social education is the process of socialization. The concept of socialization was introduced to the social sciences by F. Giddings in 1897. He described this concept as a development of the social nature or character, that is, the social status of the psyche of people who are in their mutual relationships. However, this term came into use in sociology, social psychology and cultural anthropology at the turn of the 30s and 40s of the Twentieth century. In 1947 W. P. Ogburn and W. F. Nimkoff used this term in a sociology textbook, treating a socialization as a process by which the human person by participating in a family group, peer groups and the local community becomes a person. In this article the problem of the impact of culture on social education in the socialization process is presented in the context of the following issues: 1. Socialization as the process of creating a socio-cultural patterns of behavior; 2. Socialization and acculturation.

„Tylko kultura umysłowa może przysposobić człowieka do rozkoszkowania się życiem w jego najwyższej pełni”

(R.Wagner)

⁵ M. Filipiak, *Socjologia kultury...*, op. cit., s. 94-96; cf. J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, s. 94; W. Łukaszewski, *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984, s. 102; cf. S. Kowalik, *Szkic o koncepcjach socjalizacji...*, op. cit., s. 277-291.